

**ANALIZA KONAČNIH REZULTATA POPISA
STANOVNIŠTVA, DOMAĆINSTAVA I STANOVA 2002.**

Beograd, 19. maj 2005.

Statističko društvo Srbije i Republički zavod za statistiku Srbije organizovali su savetovanje na temu *Analiza konačnih rezultata popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2002.* Savetovanje su otvorili dr Dragan Vukmirović, direktor Republičkog zavoda za statistiku i dr Katarina Čobanović, predsednik Statističkog društva Srbije. Savetovanje je podeljeno u tri odvojene sekcije: sekcija I – Osnovne demografske strukture i procesi, sekcija II – Karakteristike poljoprivrednih gazdinstava i sekcija III – Stambeni fond i korišćenje stambenih jedinica.

Pošto je prikaz rađen za časopis "Stanovništvo", osvrt će biti samo na Prvoj sekciji, Osnovne demografske strukture i procesi, koja je bila i najposećenija. Ova sekcija je izazvala interesovanje medija.

Sekcija je podeljena u pet sednica.

Prvom sednicom, koja je imala radni naslov *Osnovne demografske i socio-ekonomske strukture stanovništva*, predsedavali su dr Miladin Kovačević i Vladimir Stanković. Prestavljena su tri rada: "Srbija 2002. među demografski najstarijim zemljama Evrope i sveta", mr Gorana Peneva i Ivana Marinkovića, "Obrazovne karakteristike stanovništva Republike Srbije po Popisu iz 2002", Gordane Bjelobrk i "Socio-ekonomske strukture stanovništva Srbije, po Popisu 2002", Dragane Đoković-Papić.

Autori prvog saopštenja su između ostalog istakli da Srbija (bez Kosova i Metohije) spada u grupu demografski najstarijih zemalja Evrope i sveta, da je Popisom 2002. godine prvi put registrovan veći broj starih (60+) od broja mladih lica (ispod 15). Napomenuto je da je starosna struktura stanovništva u velikoj meri poremećena, a kao najbolji pokazatelj toga istaknuta je činjenica da je od najmlađe grupe stanovništva (dece do 5 godina starosti) brojnija svaka petogodišnja grupa sve do kohorte starih 75-79 godina. Podvučeno je da je nizak fertilitet stanovništva glavni populacioni problem, kao i da su nasleđena starosno-polna struktura stanovništva i nedavna migraciona kretanja još više ubrzali proces starenja stanovništva Srbije.

Stepen školovanosti stanovništva i njegova obrazovna struktura od višestrukog su značaja za svako društvo, zbog uzajamne povezanosti sa

društveno-ekonomskim, prosvetnim, kulturnim i drugim aspektima razvoja jedne zemlje, navedeno je u drugom radu. Promene u obrazovnoj strukturi su dugoročnog karaktera i uslovljene su prirodnim i migracionim kretanjem stanovništva, kao i tempom društveno-ekonomskog razvoja. Za svako društvo je veoma bitna usklađenost potreba privrede i društva u celini s ponudom radne snage sa aspekta njenog obima i stepena obrazovanja. Pošto je naša zemlja već duže vreme suočena sa problemom niskog i negativnog prirodnog priraštaja, odnosno nepovoljnim promenama u starosnoj strukturi stanovništva i migracijom visokostručnog kadra, posledice su vidljive u stepenu školovanosti, kao i u nivou obrazovanja stanovništva.

U trećem radu je analizirana socio-ekonomska struktura stanovništva, gde je između ostalog konstatovano da je u Srbiji (bez Kosova i Metohije), aktivno stanovništvo u periodu 1981-2002. godina zabeležilo smanjenje u ukupnom stanovništvu. Pored aktivnih, i udeo izdržavanog stanovništva takođe opada na račun lica sa ličnim prihodom, čiji se udeo konstantno povećava u posmatranom periodu. Gledano po polu, žene još uvek procentualno dominiraju u kategoriji izdržavanog stanovništva, a muškarci u kategoriji aktivnog stanovništva koje obavlja zanimanje. Prema delatnostima i tipu naselja jasno je, tabelarno, izvučena razlika između gradskih naselja i kategorije ostalih. Uz prikaz starosno-polnih piramida aktivnog i izdržavanog stanovništva, završena je prva sednica.

Druga sednica je bila posvećena *Etničkim obeležjima stanovništva* i njom su predsedavali dr Svetlana Radovanović i mr Radmila Vićentijević. Na njoj je, takođe, prezentovano tri rada: "Jezik kao prepoznatljivo obeležje nacionalnog identiteta", mr Nade Raduški, "Struktura stanovništva prema veroispovesti na početku 21. veka", mr Ankice Kuburović i "Nacionalna struktura stanovništva Srbije i prostorni razmeštaj etničkih zajednica prema rezultatima Popisa 2002", Ljiljane Đorđević.

U prvom radu istaknuto je da je maternji jezik nesumnjivo "najvidljivije" etničko obeležje i neodvojivi deo nacionalnog identiteta, pa je stoga često lakše identifikovati pripadnike jezičkih zajednica od pripadnika nacionalnih ili religijskih grupa. Međutim, mnoge različite nacionalnosti govore istim jezikom, kao što se i u okviru jedne koristi više jezika, zbog čega jezik nije uvek dovoljan kriterijum za ocenu pripadnosti stanovništva određenoj nacionalnosti. Drugim rečima, izvesne jezičke razlike ne narušavaju jedinstvo nacionalne pripadnosti, kao što ni jezičke sličnosti po pravilu ne dovode do etničkog jedinstva. Nepodudarnost koja u izvesnoj meri postoji između jezičke i etničke pripadnosti posledica je u prvom redu različitih asimilacionih kretanja. Tako, pojedine nacionalnosti prilikom deklarisanja mogu preći u drugi nacionalni korpus, ali ne i u pogledu izjašnjavanja o maternjem jeziku. Nasuprot tome, male prostorno disperzivne etničke

zajednice, koje žive raštrkano na nacionalno homogenom području, mogu zadržati svoju nacionalnost duže ili kraće vreme, ali prelaze sa "izvornog" maternjeg jezika na drugi tj. preovlađujući jezik sredine, što u većini slučajeva konačno vodi i ka promeni etničke pripadnosti odnosno ka asimilaciji.

U izlaganju o verskoj strukturi stanovništva, istaknuto je da, struktura stanovništva prema veroispovesti predstavlja socio-kulturno obeležje koje je u velikoj meri povezano sa etničkom pripadnošću. Rezultati popisa pokazuju da se u odnosu na Popis 1953. godine udeo stanovništva pravoslavne veroispovesti u Centralnoj Srbiji i Vojvodini znatno uvećao. Osim stanovnika Srbije pravoslavne veroispovesti, povećan je i udeo islamskih vernika u Centralnoj Srbiji, kao i udeo neizjašnjenih i kategorije nepoznato. Što se tiče smanjenja, ono je najintenzivnije u udelu grupe koja se izjasnila da nije vernik, kao i kod katoličkih vernika u Vojvodini. Autorka je takođe istakla da treba imati u vidu da postoji razlika u socijalnoj klimi i očekivanjima u pogledu izjašnjavanja o veroispovesti. Osim toga, ni u jednom od popisa pristup u prikupljanju podataka o veroispovesti ne omogućava pouzdane pokazatelje religioznosti stanovništva. Zajedničko obeležje jeste subjektivno određenje veroispovesti i značajna uslovljenost etničke i verske pripadnosti. Na osnovu podataka Popisa, struktura stanovništva prema veroispovesti više predstavlja socio-demografsko obeležje kulture i tradicije populacije u celini ili nekih etničkih grupa, nego što je moguće tumačiti je kao sliku religioznosti društva.

Poslednje izlaganje u drugoj sednici se odnosilo na etničku strukturu stanovništva. Istaknuto je da su promene u etničkoj strukturi stanovništva Srbije u poslednjih pedesetak godina rezultat različitog prirodnog priraštaja etničkih zajednica, kao i uticaja migracione komponente. Vidno je smanjenje kako apsolutnog broja, tako i relativnog učešća nacionalnih grupa koje su ušle u stadijum izrazite demografske starosti i to, pre svega, zbog dugogodišnjeg negativnog prirodnog priraštaja (Mađari, Slovaci, Hrvati, Bugari, Vlasi i drugi). Sa druge strane su pripadnici pojedinih etničkih grupa sa izrazito mladom starosnom strukturom koji beleže stalni rast svog stanovništva (Romi, Albanci, Bošnjaci, Muslimani).

Migracioni procesi i naselja bio je radni naslov treće sednice, kojom su predsedavali dr Milena Spasovski i Milutin Prokić. Prijavljeni su radovi: "Struktura naselja Srbije prema veličini", Radoslava Stevanovića, "Stanovništvo opštine Pančevo – Osnovne strukture i procesi", Zorana Milovanovića, "Migracioni procesi u svetlu rezultata Popisa 2002", dr Milene Spasovski.

Analiza promena u broju i veličinskoj strukturi naselja pokazala je, u osnovnim crtama, šta se desilo u periodu od 1948. do 2002. godine, koji su se demografski tokovi ustalili i, donekle, šta su uzroci. Ako su pomenuti procesi nesmetano i stihijno mogli da se ostvaruju više od pola veka i do sada, onda treba pretpostaviti da će u odsustvu društveno-poželjnog usmerenja i adekvatnih mera populacione politike, usmerene ka obnavljanju stanovništva, potrajati i ubuduće. U demografski već uveliko ispražnjenim naseljima Centralne Srbije i Vojvodine, može se računati sa daljom i bržom depopulacijom, ali ne toliko zbog odseljavanja, koliko usled produbljivanja procesa starenja stanovništva, odnosno nedovoljnog rađanja, istakao je autor prvog rada.

Drugi rad je obrađivao, isključivo, stanovništvo opštine Pančevo u svetlu rezultata Popisa 2002. godine.

Poslednji rad ove sednice odnosio se na migracione procese u Srbiji 2002. godine. Centralni deo rada predstavlja prikaz pravaca doseljavanja izbeglog stanovništva u Centralnu Srbiju i Vojvodinu tokom 1990-ih.

Dr Biljana Radivojević i dr Mirjana Rašević su predsedavali četvrtom sednicom, *Domaćinstva, porodice i fertilitet*, na kojoj su saopštena tri rada: "Tri pitanja fertiliteta stanovništva", dr Mirjane Rašević, "Osnovne karakteristike domaćinstava i porodica", Snežane Lakčević i "Prosečna veličina domaćinstva u Srbiji 2002. godine prema tipu naselja i posedovanju poljoprivrednog gazdinstva", mr Jelene Predojević.

U prvom radu su, na osnovu rezultata popisa stanovništva, obrađena tri pitanja fertiliteta stanovništva. Izabrana su ona pitanja koja su za demografe u manjoj ili većoj meri otvorenoga tipa, a na njih je moguće odgovoriti putem popisa stanovništva. Kolika je demografska cena 1990-ih godina, da li je neplodnost stanovništva važan činilac nedovoljnog rađanja dece u Srbiji i da li je neophodno stimulisati rađanje prvog deteta merama populacione politike?

Druga dva rada, fokusirana su na osnovne karakteristike domaćinstava i porodica u Srbiji. Kada se posmatra prosečna veličina domaćinstva, podaci poslednjeg popisa stanovništva pokazuju da se Srbija (sa 2,97 člana po domaćinstvu) na početku XXI veka nalazi među evropskim zemljama sa najvišom prosečnom veličinom domaćinstava, u koju spadaju zemlje Južne (Španija 3,20, Portugalija 2,80, Grčka 2,80) i Istočne Evrope (Poljska 3,20, Slovačka, Rumunija, Bugarska – po prosečno 2,80 člana domaćinstva). Naglašeno je, da je snižavanje prosečne veličine domaćinstava u Srbiji išlo nešto usporenije nego u drugim evropskim zemljama. Pad prosečne veličine domaćinstva uglavnom je posledica toga što je broj domaćinstava rastao brže nego broj stanovnika. Drugi razlozi se odnose na promene u strukturi

domaćinstava, kada je njegova veličina u pitanju: smanjivanje procentnog učešća domaćinstava sa četiri ili više članova i povećavanje učešća domaćinstava sa dva, a naročito jednim članom. Ono što razlikuje našu zemlju u odnosu na mnoge razvijene zemlje jeste to što je mogućnost izbora oblika porodičnog života u velikoj meri sužena, tako da se i u poslednjem popisu stanovništva vide određeni elementi tradicionalnosti (npr. visok udeo velikih domaćinstava, nizak udeo samačkih domaćinstava mladih generacija). Na kraju je istaknuto da su demografski procesi u Srbiji, kao što su ubrzan proces starenja stanovništva, visoke stope smrtnosti sredovečnog stanovništva u protekloj deceniji, migracija mladog obrazovanog gradskog stanovništva, umnogome negativno uticali na osavremenjivanje organizacije domaćinstava i porodice kod nas.

Poslednjom, petom sednicom, koja je imala radni naslov *Obrada rezultata popisa, procene, projekcije i međunarodne preporuke za naredni popis*, predsedavali su mr Dragiša Bjeloglav i mr Miodrag Kostić. Ova tema je privukla i najveći broj istraživača, prijavljeno je pet radova: "Obrada rezultata popisa", Bože Grbića i Nade Delić, "Greške obuhvata u Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. godini", mr Olge Melovski-Trpinac, "Kontrola kvaliteta odgovora u Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova", Mirjane Ogrizović i mr Predraga Čanovića, "Procene i projekcije, Ljiljane Sekulić, "Popis 2010. – pripreme za naredni popisni ciklus", dr Dragana Vukmirovića i Milutina Prokića.

Prva tri rada su se bavila analizom načina na koji je sproveden sam Popis, greškama u obuhvatu Popisa stanovništva, kao i kontrolom kvaliteta odgovora.

Sa najviše pažnje praćeno je izlaganje o demografskoj budućnosti Srbije. Na osnovu urađenih projekcija za period 2002-2032. godina (hipoteze o fertilitetu, mortalitetu i migracijama date su u pet varijanti) pokazano je da bez obzira koja se varijanta ostvari, u narednom tridesetogodišnjem periodu broj stanovnika Srbije će se smanjiti. Razlog ove sumorne prognoze o neumitnom gubitku stanovništva, pre svega, leži u izuzetno nepovoljnoj starosnoj strukturi stanovnika Srbije, zaključeno je na savetovanju.

Na kraju savetovanja kao godina narednog popisnog ciklusa pomenuta je 2010. Uz prikaz onoga što je urađeno u njegovoj pripremi, iznesene su i međunarodne preporuke o mnogim pitanjima vezanim za popis stanovništva.

Ivan Marinković